

Beter bekend als Klazien uit Zalk

JOEP BOERBOOM

Beter bekend als Klazien uit Zalk

Boom

Deze publicatie is mede mogelijk gemaakt dankzij het Wim en Nini H. Fonds en het Wim van Kooten Fonds (Cultuurfonds), de gemeente Kampen en de Stichting CAS Kampen (Camper Algemeen Steunfonds)

het
Cultuurfonds

Kampen[®]

Afbeelding omslag: Klazien in 1991 (Foto Freddy Schinkel)

Omslagontwerp: bij Barbara

Verzorging binnenwerk: Bas Reijnen

© 2026 Joep Boerboom | Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Auteursrecht ten aanzien van tekst- en datamining en machinelearning is nadrukkelijk voorbehouden. Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bijvoorbeeld een (digitale) leeromgeving of een reader in het onderwijs (op grond van artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-uvo.nl.

No part of this publication may be reproduced in the context of text and data mining for any other purpose which is not expressly permitted by law without the written permission of the publisher.

ISBN 9789024473960

NUR 680

www.boom.nl

www.joepboerboom.nl

HET ORAKEL VAN ZALK

Hoor
de wind
geselt
de grote
note-
boom op het gazon
in huis
zingt de ketel van
de cv
uit volle borst
mee

Zie
de wind snijdt
de kopjes
van bolgewasjes af
de geschubde kattenpelzen vertellen
die wind houdt aan

Strooi beschermend materiaal!
Dicht buitenhokken!
Bescherm dieren de kousevoeten
– iets slaolie –
zorg voor drinkwater en
met een scheutje melk erin bevriest het ietsmindergauw!

Denk ook aan
eenzame
eenzame mensen

Mustafa Stitou (uit: *Mijn Gedichten*, 1998)

Inhoud

Als een tennisvedette op het centercourt 9

I KLAASJE (1919-1967) 13

1. 'Ja, die waren blij dat ze me kwijt waren' 15
2. Verberg de verdrevenen, verraad de vluchtelingen niet 33
3. 'Het bleek dat haar zenuwen in de war waren' 47

II KLÈÛSIEN (1967-1987) 69

4. Vertelster en kruidenvrouw 71
5. Activistisch verslaggever 85
6. Verenigingswerk 95
7. Regels veur et weer en nog een heleboel meer III

III KLAZIEN (1987-1996) 127

8. 'I'm ready for my close-up' 129
9. Bestsellers 143
10. 'U brengt mensen op een dwaalspoor' 163
11. 'Met die prins op dat schip toch?' 185
12. Het fenomeen Klazien 203
13. 'Een profeet wordt niet geëerd in eigen stad' 227

IV KLAAR (1996-NU) 237

14. 'Misschien kan ik u later nog eens schrijven' 239
15. Nalatenschap 253

Noten	265
Verantwoording en dank	275
Bronnen	279
Illustratieverantwoording	283
Personenregister	285

Als een tennisvedette op het centercourt

Waar blijft ze nou?

De organisatoren hebben zich net nog in de handen gewreven. Achter de deuren van het kerkgebouw hebben zich ruim tweehonderd mensen verzameld, buiten staat nog een lange rij. Dat belooft een mooie opbrengst voor het doel van de avond: herstel van de voormalige dorpssynagoge.

Maar dan moet de spreekster natuurlijk wel komen.

Dat de zaal zo goed is gevuld, is mede te danken aan een uitgebreid interview met Klazien, een week eerder, in de *Oprechte Dalfser Courant*, waarin ze pleitte voor het gebruik van kruiden en andere huismiddeltjes en vertelde dat haar kruidenbelangstelling was gewekt door haar grootouders en een oudoom.¹ Ze waarschuwde in het interview al dat de ruimte mogelijk te klein zou zijn. 'Overal waar ik kom, moeten stoelen bijgezet worden.'

Terwijl extra stoelen worden aangesleept, wordt organisator Dirk Brugman nerveus. Het programma moet over twintig minuten beginnen, maar van Klazien ontbreekt elk spoor. Hij besluit haar te bellen, ze neemt direct op. 'Maar Brugman, ie weet toch wel da'k geen auto heb, da'k gehaald moet worden?'²

Nou, dat wist Brugman niet. Dat is zover hij zich kan herinneren ook nooit ter sprake gekomen. In allerijl wordt een taxi naar Zalk gestuurd.

Fashionably late stapt Klazien drie kwartier later de tot de laatste plaats gevulde zaal binnen. Met in beide handen een grote tas oogt ze als een tennisvedette die het centercourt betreedt. Ze beent in hoog tempo naar het podium en zet de tassen – vol kruiden van haar huisdrogist Poortenaar uit Kampen en exemplaren van haar boekje *Regels veur et weer* – op de grond zodat ze haar handen vrij heeft om haar

publiek met gezwaai te begroeten. 'Ik zou hier praten over kruiden en huismiddeltjes,' valt ze met de deur in huis, 'maar ze mogen hier in Dalfsen in de eerste plaats wel wat hebben tegen de vergeetachtigheid.' Ze kijkt er olijk bij en heeft meteen de lachers op haar hand. Brugman lacht schaapachtig mee, hij is allang blij dat ze er is.

Klazien vertelt oude volksverhalen, bespreekt de heilzame werking van aardappelschilwater, adviseert wat je kunt doen tegen een verstopte neus en deelt wetenswaardigheden over het weer: als het muurbloempje zich sluit, is er regen op komst. Ze strooit met volkswijsheden waarvan sommige vooral op haarzelf van toepassing lijken: *'Eff'n, eff'n, op de punte van de stoel, mar zie praot wel anderhalf uur.'*

Die anderhalf uur is in haar geval allang verstreken en een uitknop lijkt te ontbreken. Tegen elf uur stapt Brugman het podium op ten teken dat de voordracht ten einde is. Hij overhandigt haar als dank een zeefdruk van een oude kastanjeboom, wat Klazien aangrijpt voor een toegift over kastanjes en kastanjebladeren. 'Goed voor paarden en slecht voor mot in de linnenkast!' De verkoop van de meegebrachte potjes en zakjes met kruiden na afloop laat ze over aan de organisatoren – 'geen idee wat het moest kosten, we deden maar wat' – terwijl zij dorpelingen adviseert over hun kwalen en haar boek signeert.

Voordrachten als deze, in Dalfsen op 22 maart 1984, hield Klaasje Rotstein-van den Brink (1919-1997) jarenlang, meerdere malen per week. Haar grote landelijke bekendheid – dankzij een vaste rubriek in het radioprogramma *De Opening* en later in het NCRV-televisieprogramma *Passage* – moest toen nog komen. Als 'Klazien uit Zalk' werd ze in korte tijd een fenomeen en voor buitenstaanders leek het alsof de schijnbaar plotselinge populariteit haar overkwam.

Wat dreef Klazien? Waarin school haar aantrekkingskracht en hoe paste deze in de tijdgeest?

Voor antwoorden moeten we onder meer terug naar haar jeugd, die bijdroeg aan haar eigenzinnige karakter, haar stelligheid en haar verlangen naar een podium. Het was eveneens de periode waarin haar belangstelling voor volksverhalen, kruiden en natuur ontstond. Ook de wortels van haar geloof liggen daar – Klazien groeide hervormd op, maar werd gereformeerd, haar echtgenoot was joods.

Klazien was in veel opzichten traditioneel en zette zich in voor zaken die in haar tijd als conservatief werden gezien, zoals het behoud

van dialect, volksverhalen en streekdracht. Daar stond tegenover dat ze volop maatschappelijk actief was in een tijd dat werken voor vrouwen (zeker in protestants-christelijke plattelandskringen) allesbehalve vanzelfsprekend was: ze zette zich in voor (dorps) belangengroepen, schreef voor plaatselijke kranten en hield talloze voordrachten. Hoe scoorde ze per saldo langs de feministische meetlat en welke impact hadden haar inspanningen?

De Vereniging tegen de Kwakzalverij beschouwde Klazien als een kwakzalver en ook was er kritiek op haar commerciële samenwerkingen en zijpaden. Hoe ging ze daarmee om? Hielpen haar middeljes of berokkenden ze juist schade? In welke traditie staat ze en wat betekende ze voor het imago van natuurgeneeswijzen?

Klaziens geschiedenis is ook de geschiedenis van een dorp. Ze zette zich in voor de dorpsgemeenschap en was als 'Klazien uit Zalk' een uithangbord voor het dorp, maar had ook een moeilijke verhouding met haar woonplaats aan de IJssel tussen Zwolle en Kampen. Wat vonden haar dorpsgenoten – voor wie gewoon meestal al gek genoeg was – toen en nu van hun 'boegbeeld' en wat was en is de impact van haar bekendheid op Zalk?

Klaziens leven laat zich grofweg opdelen in drie delen en dat geldt ook voor dit boek. Het eerste deel, 'Klaasje', speelt zich af buiten de schijnwerpers en laat zien hoe Klaasje van den Brink opgroeit bij haar grootouders, een dijkdoorbraak en een Wereldoorlog meemaakt, trouwt met een Joodse onderduiker, twee dochters krijgt en zowel mentaal als fysiek een moeilijke periode doormaakt. In het tweede deel, 'Klèùsien', zien we hoe ze als Klèùsien uut Zalk naam maakt als vertelster, correspondent bij kranten en dialectschrijfster. Het is ook de periode waarin ze met vrijwilligerswerk bijdraagt aan het *noaberschap* in Zalk en omgeving. In het derde deel, 'Klazien', breekt ze landelijk door op radio en televisie en wordt ze onder de naam Klazien uit Zalk een fenomeen dat Zalk op de kaart zet. Het slotdeel, 'Klaar', gaat over haar ziekte, overlijden en nalatenschap. Voor de leesbaarheid is ervoor gekozen om haar in het hele boek Klazien te noemen. Onder die naam stond ze tenslotte beter bekend.

I

**KLAASJE
(1919-1967)**

‘Ja, die waren blij dat ze me kwijt waren’

Klazien sprak veel, wat niet wil zeggen dat ze altijd veel zei. Ze leek door haar geratel een open boek, maar liet zich niet gemakkelijk in de ziel kijken. Om haar werkelijk te doorgronden was waarover ze zweeg vaak minstens zo relevant als waarover ze vertelde.

In interviews draaide ze vaak dezelfde riedel af: dat ze was opgegroeid bij haar grootouders en vrijgezelle tante Geertje en dat ze haar kennis van volksverhalen, klederdracht, kruiden en huismiddeltjes aan hen had te danken. Menigeen zal na zo’n interview geconcludeerd hebben dat Klaziens ouders vroeg overleden waren, waarna de familie zich over haar had ontfermd. Niets was minder waar. Haar ouders waren tijdens haar jeugd springlevend en woonden op een steenworp afstand. Sterker: ze zorgden daar voor hun andere twee kinderen, Klaziens zusje en broertje, die wél gewoon thuis woonden.

Hoe zat dat?

LOGEREN VOOR ONBEPAAALDE TIJD

Op de vroegst bekende foto van Klazien zit ze op een stoel in haar ‘goede pak’: een donker jurkje, aan de onderkant afgezet met twee laagjes kant, een hoge witte kraag, een wit schort en op haar hoofd een baretachtig mutsje, met een witte strik in bloemvorm en een vogel-veer. De outfit was vervaardigd door haar tante Geertje, die naaister was. De kleine Klazien kijkt serieus – streng bijna – de camera in, één hand op de stoelleuning, de andere op haar schoot. Toen ze de foto meer dan 75 jaar later op televisie liet zien, vertelde ze dat haar was gevraagd haar handjes op die stoel te leggen, maar dat ze zich toen al

niet liet commanderen. Ze was drie jaar oud op de foto, dacht ze zelf, maar afgaande op het babygezichtje zal ze hooguit één geweest zijn.¹

Klaziens moeder Jentje de Velde kwam oorspronkelijk uit Wilsum, vanaf Zalk een stukje stroomafwaarts aan de andere kant van de IJssel. Jentjes vader, Zwier de Velde, was een eenvoudige keuterboer en riviervisser geweest en haar moeder, Arentje Visscher, huisvrouw. Van hun zeven kinderen overleden er vier bij de geboorte of kort daarna. Zwier zelf overleed al in 1896 op 43-jarige leeftijd en zijn weduwe een jaar later, zij werd 42. Jentje werd als vijfjarige toevertrouwd aan de zorg van haar grootouders die in het buurtschap Nieuwstad woonden, vlak bij Wilsum.²

Vermoedelijk leerde Jentje boerenarbeider Harm Jan van den Brink kennen toen ze als boerendienstbode in Zalk ging werken. Op 25 april 1917 beloofden Harm Jan en Jentje, 28 en 25 jaar oud, elkaar in de Nederlands Hervormde Kerk in Zalk eeuwige trouw. Jentje raakte al snel zwanger en beviel op 1 maart 1918 van Evert Jan, traditiegetrouw vernoemd naar zijn grootvader van vaderskant. Het jongetje overleed echter al na achttien dagen. Ruim een jaar later, op donderdag 13 maart 1919, beviel Jentje om half acht 's avonds van een dochter. Ze noemden haar Klaasje, naar haar grootmoeder van vaderskant.

Toen ze bijna anderhalf was, kreeg Klazien een zusje, Arentje. Omdat Harm Jan door ziekte verhinderd was om aangifte te doen van de geboorte van zijn tweede dochter, deed zijn vader dat voor hem. Harm Jan kampte al jaren met een zwakke gezondheid. Op zijn veertiende had hij al een longbloeding gehad. De dokter adviseerde hem langs bloeiende roggevelden te lopen, maar dat mocht niet baten.³ Harm Jan kwam tot de conclusie dat hij ongeschikt was voor het zware boerenwerk. In plaats van in zijn vaders voetsporen te treden, besloot hij na de geboorte van Arentje om venter te worden. Met een zak vol tabak, wol, kachelglans, veters, koek, snoepgoed en andere koopwaar trok hij langs boerderijen in de omtrek, waar hij al snel de bijnaam Harm Jan Zak kreeg. Ook opende hij in hun kleine rietgedekte huisje, vlak bij de hervormde kerk in Zalk, een kruidenierswinkelje dat Jentje draaiende hield als hij uit venten was.

Zeker voor Jentje was het een zware tijd. Ze treurde nog om hun in de wieg gestorven zoontje en ze had haar handen vol aan het winkelje en aan hun twee dochttertjes. Klazien was een handenbindster

die haar moeder door haar ondernemingszin en eigengereidheid regelmatig tot wanhoop dreef. Ze liep Jentje een keer zo in de weg dat die haar dochter in een vlaag van woede en machteloosheid opsloot in de donkere ruimte onder de bedstee waar de aardappels werden bewaard. Vervolgens namen andere bezigheden haar zo in beslag dat ze Klazien vergat. 'Waar is onze Klaassie?' vroeg Harm Jan toen hij thuiskwam van het venten. 'O, bliksem, die zit nog in dat hok,' zei Jentje verschrikt. Klazien was daar intussen in slaap gevallen.⁴

Toen Jentje opnieuw zwanger werd en in de herfst van 1921 de uitgerekende datum naderde, besloten ze Klazien – inmiddels twee jaar en acht maanden oud – een paar weken bij de ouders van Harm Jan en zijn nog thuiswonende zus Geertje te laten logeren. Grootvader werd die herfst 62 jaar en grootmoeder was 59. Geertje was 26, had geen relatie en zou die ook nooit krijgen: haar mankheid maakte het haar niet gemakkelijk op de huwelijksmarkt.

Op 6 november kwam Evertje ter wereld. Ze bleek niet gezond te zijn – waaraan ze leed, is onbekend – en had zorg nodig. Klazien kon nog wat langer bij haar grootouders en tante blijven, zodat Jentje en Harm Jan zich om hun zorgenkindje en om Arentje konden bekommeren. Na elf weken stierf Evertje. Deze klap was mede aanleiding om Klaziens logeerpartij, die al drie maanden duurde, voor onbepaalde tijd te verlengen. Ze zou er nooit meer weggaan.

Achteraf sprak Klazien er opmerkelijk laconiek over. 'Het beviel me zo goed dat ik er maar ben gebleven,' zei ze in een interview, alsof ze dat besluit als driejarige zelf had genomen.⁵ Haar vader had tuberculose, ook wel longtering genoemd. 'Die gaf bloed op, dus moeder had het reuzedruk met het winkeltje, ja, die waren blij dat ze me kwijt waren!'⁶ Als ze al sprak over haar overleden zusje, vertelde ze dat ze na elf maanden overleden was, in plaats van na de elf weken die de overlijdensakte aangeeft. Interesseerde het haar niet? Was het slordigheid? Klazien nam het vaker niet zo nauw met jaartallen en andere feitjes, of paste deze aan al naargelang het verhaal dat ze wilde vertellen. Zo zou ze later in een van haar boekjes schrijven dat ze vier jaar oud was toen haar grootvader overleed. In werkelijkheid was ze op dat moment zestien.⁷

De drukke werkzaamheden en Harm Jans broze gezondheid weerhielden het echtpaar niet van verdere gezinsuitbreiding. Mogelijk speelde de druk vanuit de kerk om veel kinderen te krijgen hierbij

een rol, of gebrekkige anticonceptie – voor het zingen de kerk uit was in die tijd een gangbare maar weinig betrouwbare methode. In 1923 werd Klaziens broertje Evert Jan geboren. Ook hij zou een zorgenkindje blijken: hij was al jong slechthorend, leek ook verstandelijk wat achter te blijven en Harm Jan en Jentje waren daardoor erg met hem begaan. Na zijn geboorte werd Jentje al snel wéér zwanger, van een tweeling dit keer. Dat liep niet goed af. Op 4 juli 1924 kwam om elf uur 's ochtends een jongetje dood ter wereld, een half uur later gevolgd door zijn levenloze tweelingbroertje.

Zuigelingensterfte kwam veel voor. Hoewel de situatie er door verbeterde medische en hygiënische omstandigheden al flink op was vooruitgegaan, haalden van iedere honderd in Overijssel geboren kinderen er zeven het eerste levensjaar niet. Ter vergelijking: vandaag de dag gaat het om ongeveer drieënhalf sterfgevallen per duizend kinderen.⁸ Maar dat van de zeven kinderen van Jentje en Harm Jan er slechts drie overleefden, tartte elke statistiek. Wrang genoeg waren het exact dezelfde aantallen als in het gezin waarin Jentje zelf was opgevoed.

Een andere overeenkomst is dat ook Jentje op jonge leeftijd aan de zorg van haar grootouders was toevertrouwd. Verlaagde dat voor haar de drempel om Klazien bij haar schoonouders te laten? Het omgekeerde was minstens zo voorstelbaar geweest: dat Jentje voor haar kinderen, dus ook voor Klazien, de moeder had willen zijn die ze zelf vanaf haar vijfde had moeten missen. Het was in deze tijd geen uitzondering dat kinderen bij grootouders werden ondergebracht en vaak speelden hierbij financiële overwegingen mee. Jentje en Harm Jan hadden het niet breed met hun net opgestarte winkeltje en door hun oudste dochter elders te huisvesten, was er een mond minder te voeden.

Het overleden zusje noemde Klazien als gezegd later zelden, de overleden broertjes kwamen al helemaal niet ter sprake. Volgens NCRV-presentator Rik Felderhof, met wie ze veel zou samenwerken, was het 'een afgesloten kamertje'. Hij speculeert dat het voor haar een kwestie van slikken en doorgaan was. 'Wees maar sterk. Misschien had het ook te maken met de streek waar ze opgroeide. Over haar ouders had ze het ook nooit. Heel bijzonder.'⁹

Klazien wimpelde interviewers af die over de permanente logeerpartij bij haar grootouders dovroegen. 'Vreemd? Ach, zo heb ik het

niet ervaren. Ik heb een prima jeugd gehad. En mijn ouders zaten toch dichtbij.¹⁰ Dat klopte en ze was er altijd welkom. Ze ging zondag na het kerkbezoek vaak bij ze langs, speelde er met haar zusje of at mee. Ze vond het allemaal best, ze kon goed met haar grootouders en tante overweg en zij hielden van haar. Voor tante Geertje was de kleine spring-in-'t-veld in zekere zin de dochter die ze zelf nooit zou krijgen. Volgens Klazien bekende haar zusje Arentje later zelfs dat ze weleens jaloers op Klazien was geweest, vanwege de gezelligheid en aandacht bij hun grootouders en tante, terwijl hun ouders altijd maar druk waren met het winkeltje en ander werk. Daar was voor een kind niks aan.¹¹

Was Klaziens luchtigheid over de situatie oprecht? Ze had het inderdaad goed bij haar grootouders en tante. Maar heeft ze zich achteraf nooit afgewezen gevoeld doordat haar ouders wel voor hun andere kinderen in het uitbreidende gezin zorgden? Mogelijk zat het niet in haar aard om haar ouders dit kwalijk te nemen, was ze daar te nuchter voor. Maar het is niet ondenkbaar dat in deze periode een zaadje is geplant voor de geldingsdrang die haar op latere leeftijd tot een bekendheid maakte. Het meisje dat in het donkere hok onder de bedstede was opgesloten, wilde gezien worden.

ALS WAPPERENDE LAKENS

De oude Friese klok sloeg halfnegen. 'Is het wel vertrouwd um het kind naor schole te laoten gaon?' vroeg grootmoeder voor de tweede keer. Het was vrijdagochtend 8 januari 1926. Klazien, bijna zeven jaar oud, liep naar de kachel waarbij aan een stoel haar mantel en wanten voorverwarmd werden. Ze had al op weg naar school moeten zijn. Maar het water in de IJssel stond gevaarlijk hoog, de dijken waren door langdurige regenval doorweekt en de noordwesterstorm maakte het er niet beter op. Grootvader meende dat zijn vrouw zich geen zorgen moest maken. 'Och vrouwe, ie weet toch dat ik gisteravond in het dorp eheurd heb dat er gien gevoar was?'¹²

De hoofdingenieur van de Provinciale Waterstaat had de vorige dag nog beweerd dat hij zelf wel achter de dijk zou durven slapen. Alle voorzorgsmaatregelen waren genomen: wegen waren voor de zekerheid afgesloten, de dijkbewaking zou geregeld rondgaan.